

PRIKAZI

Šta da? O jezičnoj slici jednoga grada.

Stolac, Diana; Jim Hlavač. *Riječki jezični krajolik*.
Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2021., 199 str.

Pri kretanju materijalnim svijetom, a posebno kada putujemo u nepoznata mjesta, gradiće i gradove te odlučujemo dječjim okom promotriti novu okolinu, naše će vidno osjetilo zagolicati raznovrsni natpisi i slike – od imena ulica, prometnih znakova, natpisa na javnom prijevozu, tablama ispred kafića i restorana do šarenih reklama, grafita i murala. Riječ je o jezično-slikovnoj scenografiji u kojoj se odvija život kojega mjesta i s kojom se zajednica može poistovjetiti. U nekih je humanista taj vizualni identitet gradova i sela osim začudnosti pobudio i istraživački duh te se s vremenom oformila sociolingvistička poddisciplina koja se u nas naziva *jezični krajolik/okoliš/krajobraz* (engl. *linguistic landscape*).

Riječ je, dakako, o međustrukovnoj disciplini u kojoj se isprepliću etnologija, antropologija, primijenjena lingvistika i kulturna geografija, da spomenemo samo one osnovne. Na portalu Struna (Hrvatsko strukovno nazivlje) jezični je krajolik definiran kao »ukupnost jezičnih znakova vidljivih u javnome prostoru nekoga grada ili geografskoga područja« s napomenom da »neki autori ovaj naziv upotrebljavaju za ukupnost uporabe različitih jezika u određenoj zemlji ili na nekome geografskom području«. Kanonski su tekst na samom kraju prošloga tisućljeća napisali kanadski lingvisti Rodrigue Landry i Richard Y. Bourhis pod naslovom »Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study« (*Journal of Language and Social Psychology*, 16, 1, 1997:23–49) iako je sličnih istraživanja, koja bismo danas sveli pod zajednički nazivnik s istraživanjima jezičnoga krajolika, bilo i ranije.

Riječ je o relativno mladoj (pod)disciplini, koja je tek u adolescentskoj dobi, no to je ujedno i disciplina koja je u galopirajućem razvoju pa mnogobrojni i raznovrsni radovi kontekstualiziraju geografski miljama udaljene jezične krajolike, ali i, primjerice, jezični krajolik interneta. U početku su se radovi uglavnom bavili jezičnim krajolikom iz perspektive jezične politike i višejezičnosti, a u posljednje vrijeme promatra se vizualni

identitet mjesta iz semiotičkoga očišta te se fokus iz gradske sredine premješta i na ruralna područja.

U nas se jezičnim krajolikom bavilo nekoliko istraživača u nekolicini mjesta u Hrvatskoj, ili u susjednim zemljama: Mostar (Ivana Grbavac, *Uvod u istraživanja jezičnoga krajobraza*, 2018., i niz drugih radova), Subotica (Petar Vuković, *Jezični krajobraz Subotice*, 2012.), Osijek (Tanja Gradeček-Erdeljić i Jadranka Zlomislić, *Jezični krajobraz grada Osijeka*, 2014.), Zadar (Antonijo Oštarić, *Ekologija jezične raznolikosti Zadra*, doktorska disertacija, 2020.), Sinj (Bošnjak Jelena, *Jezični krajolik grada Sinja*, diplomski rad, Sveučilište u Zadru, 2022.), Rijeka (Marina Rončević, *Jezični krajolik grada Rijeke između prošlosti i sadašnjosti*, doktorska disertacija, 2019.). Riječ je tek o izboru iz literature, a radova ima još.

Jedan od novijih doprinosa je i knjiga *Riječki jezični krajolik* suautora Diane Stolac i Jima Hlavača objavljena 2021. koja je ujedno središnjom temom ovoga teksta.

U njoj se udružilo dvoje uvažanih jezikoslovaca, profesorica emerita Diana Stolac koja je glavninu svoga radnog vijeka provela upravo na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci te profesor Jim Hlavač s Odsjeka za prevođenje monaškoga sveučilišta u Australiji.

Autori u predgovoru otkrivaju svoju motivaciju te slikovitom usporodbom (ne)obrađenosti hrvatskoga jezičnog krajolika s leopardovim krznom – kao malo odvojenih pokrivenih područja – izražavaju želju da mozaiku pridodaju svoju 'riječku krpicu'. S namjerom pak da knjiga dopre do širega čitateljstva, izrađena je u tri izdanja, na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku.

Formalno gledano, knjiga se sastoji od manjega, ali obuhvatnoga, teorijsko-metodološkog dijela te od većega fotodokumentacijskog dijela koji sami autori nazivaju »slikovnicom s popratnim komentarima«. Tu je istaknut doprinos i nesebična pomoć autora fotografija: Damira, Dunje i Darka Stolca čije su kamere nekoliko godina prikupljale građu za monografiju koja je danas pred nama.

U teorijskom dijelu, kako se i očekuje u znanstvenom diskursu, autori polaze od definicija discipline, daju pregled bavljenja jezičnim krajolikom u svijetu i kod nas, osvrću se na lingvističke ideje koje su mu prethodile i kao takve omogućile oformljenje jezičnoga krajolika kao jezikoslovne (pod)discipline, poput de Saussureovih pojmova »označitelja« i »označenog«. Čitamo dalje o važnosti istraživanja dvojezičnosti i višejezičnosti koja su također snažno utjecala na razvitak istraživanja jezičnoga krajolika s obzirom da prisutnost i količina natpisa na određenu jezik ujedno

govore o njegovu statusu na promatranu lokalitetu. Druga znanstvena područja koja se mogu presijecati s lingvističkim pristupom jezičnom krajoliku su socijalna politika, urbanističko planiranje, političke znanosti, poslovanje i gospodarstvo, grafički dizajn, arhitektura, uređenje trgovina i obrta, transport, turizam, usluge menadžmenta događaja, antropologija, zdravlje i sigurnost na radu itd. (str. 16). Autori nadalje govore o različitim metodama istraživanja – od ispitivanja jezičnih stavova govornika, do tzv. geosemiotike, iliti semiotike prostora koju zanima jezični kôd pojedina znaka, redoslijed sadržaja, veličina fonta, prividna dugovječnost znaka, mjesto na kojem se znak nalazi i sl.

S civilizacijskim mijenama, mijenja se i proširuje istraživanje jezičnoga krajolika pa tako ono od statičnoga znaka prelazi i na istraživanje dinamičkih, interaktivnih obilježja, poput digitalnih natpisa i znakova na videozidovima i ekranima na zgradama, ili nedigitalnih slika i natpisa na javnom prijevozu, odjeći ili torbama. Najnovije pak studije uz vizualne poruke istražuju i one zvučne pa se javlja i termin »zvučnog pejzaža« (engl. *soundscape*) kao hiponim jezičnoga krajolika. Autori su svjesni i upućeni u određene manjkavosti, ili bolje rečeno ograničenja same discipline gdje se, primjerice, na temelju istraživanja javnih znakova određena prostora dobiva iskrivljena slika sociolingvističke situacije jer su znakovi najčešće pisani jezičnim standardom, dok stanovnici u neformalnim svakodnevnim situacijama rijetko njime govore. Upravo zvučni pejzaž koji uključuje istraživanje džinglova reklama, ili razgovor među prolaznicima, takvim nedostacima unekoliko može doskočiti. U više je navrata napomenuta razvojna i prilagodljiva crta same poddiscipline pa ćemo spomenuti i radove koji se bave »kožnim pejzažom« (engl. *skinscapes*), to jest proučavaju tetovaže – slike i tekstove na ljudskoj koži.

Nakon pregleda stranih i domaćih teorijskih i primijenjenolingvističkih tendencija u istraživanju jezičnoga krajolika kao takvog, autori monografije usmjeravaju svoj fokus na grad Rijeku. Najvažniji i vizualno najljepši dio knjige slijedi od 37. stranice. Kako je riječ o fotografijama, preporučit ćemo zainteresiranom čitatelju da knjigu uzme u ruke i da ju sam prolista. U njoj će pronaći povijesne natpise koji zrcale zamršenu političko-pravnu i jezičinu prošlost grada Rijeke, što se možda najbolje može oprijmeriti nizom povijesnih naziva samoga mjesta: od latinskoga *Flumen*, preko mletačkoga *Fiume*, njemačkoga *Sent Veyt am Pflaum*, mađarskoga *Fiume Város* do hrvatskoga *Reka/Rika/Rijeka*. Slijedi mnoštvo fotografskog materijala suvremenoga stanja u kojem je vidljiva današnja hrvatsko-talijansko-engleska višejezičnost, riječki identitetski znakovi poput uzrečice *Šta da?* koja je razlikovno obilježje Riječanki i Riječana u hrvatskom jezič-

nom bazenu, a nalazi se zapisana i na gradskim zidovima. Autori su proučavali i službene i neslužbene javne natpise, grafite, reklame i nadgrobne spomenike, pa i pomične slike na autobusima. Nisu se zaustavili na gradskim ulicama nego istraživanje proširuju na Primorsko-goransku županiju: Bakar, Crikvenicu, Vrbnik, Cres, Kastav, Fužine...

U Zaključnom slovu autori sumiraju hipoteze i zaključke: službeni natpisi na riječkim javnim ustanovama očekivano su pisani hrvatskim jezikom i latiničkim pismom, a službeni natpisi na ustanovama vezanima uz nacionalne manjine imaju dvojezične natpise, također u skladu s legislativom. Malko začuđuje da su i neslužbeni natpisi također mahom pisani standardnim jezikom, ako su pisani hrvatski. Autori ne nalaze značajniju upotrebu čakavskih ili fijumanskih obilježja u riječkim javnim natpisima, dok ih nešto više ima u ruralnim mjestima Primorsko-goranske županije. U Rijeci očekivano ima velik broj natpisa na engleskom, osobito u marketinškom diskursu i na grafitima. U tim je kategorijama ipak češće potvrđen razgovorni jezik i lokalne dijalektne osobine (npr. u reklami za tjesteninu čitamo *Pusti pašti na volju!* s nazivom grupe proizvoda *PaštaRIa*, a na veleplakatu reklama glasi: *Ča će ti takuin kad imaš mobitel.*).

Autori na kraju ističu da ovom knjigom daju svoje viđenje riječkog jezičnog krajolika i da su odlučili kako u nj neće uvrstiti političke predizborne poruke, vulgarizme i govor mržnje. Svjesni prolaznosti i brze mijene gradskih znakova uslijed užurbanog života, pozivaju čitatelje da sami prošeću gradom Rijekom i dopune sliku svojim viđenjem.

Na kraju nam preostaje autorima čestitati na vrijednoj monografiji kojom se stanovnici Rijeke i okolice mogu ponositi, a zainteresirani jezikoslovci u njoj mogu dobiti osnovne smjernice kako istražiti jezične krajolike drugih hrvatskih mjesta s ciljem da se leopardovo krzno polako pretoči u tigrovo i u konačnici u pumino – bez neistraženih područja.

Bojana Schubert